

DEBATT

Bildspråklig analys – ett genmäle

I sin recension i *Rig* nr 4 år 2000 av min avhandling *En bonadsmålare och hans värld. Johannes Nilsson i Breared* vänder sig Eva Londos, tillika opponent, mot att jag använder mig av språkteori vid tolkning av bonadernas bilder. Eftersom denna kritik inte framfördes vid disputationen och det kommunikativa perspektivet är en av de metodiska stödpunkterna i avhandlingens bildtolkning vill jag ta tillfället i akt att gå in med ett genmäle. Mitt syfte är att få igång en allmän diskussion kring bildanalys och bildtolkning i etnologisk forskning snarare än att ge svar på tal. Inom svensk etnologi kan bildforskarna på doktorsnivå räknas på ena handens fingrar. Inför bilden tvekar man som etnolog.

Vid Etnologiska institutionen i Lund har bilden på senare tid stått i fokus vid forskning av äldre folkkultur och folkkonst. Exempelvis *Bildlore* av Nils-Arvid Bringéus 1981 behandlar främst det äldre samhällets folkliga bilder och i min avhandling *En bonadsmålare och hans värld. Johannes Nilsson i Breared* ligger fokus på allmogekulturens bildskapande och bildtolkande. Att intresset riktas mot det äldre samhället är ett dominerande mönster. Undantag finns, som Eva Londos avhandling *Uppåt väggarna i svenska hem*, om bilder i folks hem (1993) och Anja Petersens kommande avhandling om fotografier (jfr hennes artikel i *Rig* nr 1, 1999). I etnologi har under senare tid producerats ett antal studentuppsatser med bild som tema vid analyser av det nutida samhället. I andra discipliner pågår en intensiv forskning kring bilden i dagens samhälle. Kanske det är dags för oss etnologer att inte bara snegla på hur man gör med bilder inom media, kommunikation, foto, konstvetenskap m.m. utan på allvar gripa oss an bilden?

Själv har jag hämtat en del inspiration till min avhandling ur den erfarenhet som folket på Konstfack har av just bilden som kommunikativt redskap. I antologin *Rum Relation Retorik*, redigerad av Gert Z. Nordström (1999), har flera författare med anknytning till Konstfack tagit upp problematiken kring tolkning och förhållandet mellan semiotik och semantik. Enkelt samman-

fattat utgår man där från att all bildkommunikation förutsätter språkliga uttryck och att dessa uttryck är placerade i någon form av sammanhang. En bild är emellertid alltid en bild och aldrig en direkt avbildning av verkligheten, varför bildskaparens betydelse också beaktas som del av detta sammanhang. Beträktarens tolkning sker i allmänhet först på en enkel nivå och kan till och med stanna där. Exempelvis kan man nöja sig med konstaterandet att "det här är en kvinna", detta enbart därför att man ser likheter mellan kvinnan i bilden och i verkligheten. Men tolkningen blir i regel mer komplex än så och om bildtolkaren har insikter i de koder och sammanhang som bilden också uttrycker kan bilden fås att kommunicera en hel berättelse om kvinnan i just den situation hon befinner sig. Att en tolkning är beroende av insikter i koder och sammanhang gäller generellt som jag ser det, även om tolkningsprocessen svårligen låter sig fångas i en enda mall som passar alla bilder.

Jag använde mig av en kombination av två språkliga infallsvinklar, eller metoder om man så vill. Den ena är en genreanalys som syftar till att få syn på de genremässiga lagar som styrt framställningen och som kommer till uttryck i struktur, kombinationer av färg, attribut och kontraster, exempelvis relationer mellan bildens olika delar, t.ex. ute/inne, realistiskt/abstrakt, stort/litet, ljus/mörkt, ont/gott, död/liv, likhet/skillnad. Men det handlar också om att finna de återkommande stereotyper, formler och berättandestrukturer som gjorde betraktaren hemtam med bilder som kommunikativt medium. Bildspråket i bonader har nära anknytning till det som vi känner från muntligt berättande i allmogekulturen. Utmärkande för bonaderna är tydliga strukturer och stereotyper. Detta underlättade bildförståelsen för den bildovana betraktaren.

En genremässig bild kan visserligen tolkas enbart utifrån en sådan relativt enkel analys och utan tillgång till ett sammanhang – kontexten. Men då har man bara så att säga kommit halvvägs och fått insikter i ett språkssystem, inte i hur bildspråket verkligen används som medel för kommunikation. För detta behövs tillgång till en kontext, dvs. kännedom om den som

producerat bilden och om dem som bilden riktar sig till. Min andra infallsvinkel blev därför att ge mig i kast med kontexten för att få en uppfattning om vad kommunikationen kunde ha handlat om och sedan relatera detta till framställningen. Inspirationen till denna dubbla ingång i bilden har jag hämtat från Ricoeurs språk teori så som han framställer den i "Vad är en text", en artikel som ingår i antologin *Paul Ricoeur. Från text till handling. En antologi om hermeneutik* redigerad av Peter Kemp & Bengt Kristensson (1988). I Ricoeurs språk teori finns en dubbel tolkningsprocess. Den innefattar både en tolkning av språket som system (semiotik) och en tolkning av vad som sägs när språket används av skilda individer i skilda situationer (semantik). I det senare fallet är kontexten av avgörande betydelse för utfallet av tolkningen. Ricoeurs språk teori behandlar visserligen text, inte bild, men det är oklart om han med "text" enbart menar ett kommunikativt medium bestående av ord. Min uppfattning är att Ricoeurs språk teori mycket väl kan användas även för bild, förutsatt att bilderna ingår i ett språk system – vilket bonaderna tycks göra – och att dessa kan sättas in i en kontext.

Jag vill inte påstå att jag har kunnat återskapa den kontext där Johannes Nilssons bonader fungerade som medium. För jag har inte lyckats göra hans person riktigt verklig, – det finns luckor och brott mellan bilden och hans liv – men det var heller inte mitt huvudsyfte. Vad jag gjort är ett försök att konstruera en historisk arena där hans bonader kan bli begripliga. Då har bonaderna – just genom att behandlas som språkliga uttryck – hjälpt mig att i någon mån fylla i konturerna av personen Johannes Nilsson och hans samtida verklighet.

Inom etnologin ger vi oss utan att blinka in i analyser av människors utsagor. Tal och text är språkliga behandlingar av verkligheten och utsagorna tolkas av etnologer i regel utan att de språkliga komponenterna alls berörs. Min uppfattning är att en språklig tolkning av bilder skulle kunna ge oss ytterligare redskap i kulturanalysen.

Alla typer av bilder är dock inte lämpade att analysera språkligt. Just den diskussionen som Eva Londos efterlyser, förde jag olyckligtvis inte explicit i avhandlingen. Jag var alltför upptagen av att i bonaderna finna ingångar till den tankevärld som enligt min mening Johannes Nilssons bonader representerar, för att föra ett sådant resonemang. Den uppmärksamma läsaren borde ändå förstått att möjligheten till analys av språkliga komponenter i en bild är begränsade och passar sådana typer av bilder som bl.a. målade bonader är exempel på. Sådana bilder innehåller återkommande formler och strukturer och måste kunna relateras till en specifik kontext.

En bild är en komplex historia. Den är mångtydig, mångbottnad, föränderlig över tid och såväl en produkt av sin upphovsmans perception av verkligheten som en produkt av betraktarens. Uttrycket bildspråk är hämtat från *Rum Relation Retorik*. Också för Nordström och hans medförfattare är bildspråket problematiskt. De om några erkänner att det språkliga i bilden endast är en av flera möjligheter till bildanalys.

Bilder hävdar sig idag väl i jämförelse med tal och text som medel för kommunikation mellan människor och deltar knappast i våra liv som oskyldiga objekt att titta på, njuta av eller som illustration till texter. Bland dem som arbetar med bild finns det knappast någon som anser det. Snarare är man ense om att bilder talar till oss, påverkar oss och förför oss så till den grad att de t.o.m. formar våra upplevelser av världen. En problematik som är möjlig att angripa språkligt på det sätt som jag beskrivit ovan är det föränderliga i bilden. Ett ytligt ögonkast räcker många gånger för att betraktaren ska uppfatta vad en bild handlar om. Låter man blicken stanna kvar händer något intressant. Detaljerna börjar ta över och bilden förvandlas till något som är svårare att greppa. Betraktaren får nya associationer och börjar se en hel serie möjliga tolkningar. Däri ligger utmaningen för forskaren. Det är då man kan behöva en handfast språk teori.

Elisabeth Berglin, Lund